

פרשת וישב שרון רימון

לאה, לעומת זאת, נישאה ליעקב מתוך תרמית של לבן. אמנם מסתבר שנישואי יעקב עם לאה היו רצון ה' ולכן ה' טובב את הדברים כך שיעקב ישא את לאה³, אך באופן הגלוי מעמדה של לאה כאם, הראויה לבנות את בית יעקב, איננו ברור. כיצד יתחזק מעמדה של לאה בבית יעקב? רק על ידי לידת בנים:

וַיָּרָא ה' כִּי שָׂנְאוּהָ לְאֵה וַיִּפְתַּח אֶת רִחְמָהּ וַיְרַחֵל עִקְרָהּ:

(פרק כ"ט פסוק ל"א).

ה' נותן ללאה בנים, ועל ידי כך מתברר שהיא "אם" ושנישואיה ליעקב היו רצויים ובעלי חשיבות ומשמעות.

רעיון זה מבוטא יפה במדרש הבא:

ר' חנין בשם ר' שמואל בר ר' יצחק אמר: כיון שראה אבינו יעקב מעשים שרימה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה. וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר: לאמן של אלו אני מגרש!?

(בראשית רבה שם).

ניתן להבין מדרש זה במישור האנושי הפשוט, שיעקב מרגיש שאינו יכול לגרש אישה שילדה לו בנים. אך נראה שיש כאן יותר מכך: מכך שה' פתח את רחמה של לאה והיא יולדת ליעקב בנים, יעקב מבין שנישואיו ללאה היו ברצון ה' ולא ראויה להיות "אם" ולבנות את בית יעקב, ולכן הוא מבין שאין לגרשה.

מאמציה של לאה להשתייך לבית יעקב באים לידי ביטוי בשמות הבנים. אחד אחרי השני נולדים בניה של לאה, והיא קוראת להם בשמות המבטאים את ציפייתה לקבל הכרה מיעקב⁴. ברקע ללידות של לאה עומד סיפור עקרותה של רחל:

שרחל היא אחת מן האמהות ולבסוף יהיה לה ילד שימשיך את בית יעקב.

3 עיינו בהרחבה בשיעור לפרשת ויצא.

4... ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי ראה ה' בעיניי כי עתה יאהבני אישי: ... ותאמר כי שמע ה' כי שנואה אנכי ויתן לי גם את זה ותקרא שמו שמעון: ... ותאמר עתה הפעם ילנה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים על כן קרא שמו לוי: ... ותאמר לאה זבדני אלוקים אתי זבד טוב הפעם יזבלני אישי כי ילדתי לו ששה בנים ותקרא את שמו זבלון:

(פרק כ"ט פסוק ל"ב - פרק ל' פסוק כ').

עצמת הרגשות בסיפור לידת הבנים של יעקב גבוהה מאד. ברור שהאחים מודעים למתח המלווה את לידת הילדים. ראשית, מפני שהם נקראים על שם המתח הזה ובנוהג שבעולם ילד שואל את אמו לפשרו של שמו; לאה עונה ללידה על כך "כי רציתן שלידתן תקרב אותי אל אביך" או "כי קיוויתן שבלידתך אקבל מעמד שווה למעמד של רחל". בנוסף לכך, ילד שנושא שם בעל משמעות כזו, נושא עמו מטען רגשי לא קל מן הבחינה האנושית הפשוטה, אך גם מודע מאד לכך שיש כאן בניית בית משמעותית, והמעמד בבית אביו איננו רק עניין אנושי רגיל, אלא בעל משמעות עמוקה, לדורות.

דמותו של יוסף

א. הקדמה

(א) וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען:

(ב) אלה תלדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה...

(בראשית פרק ל"ז).

סיפור "תולדות יעקב" פותח ב"יוסף", וסיפור יוסף המתחיל כאן מתמשך על פני שלוש הפרשות הבאות. מעמדו של יוסף חשוב ביותר, וסיפורו מסופר באריכות בדומה לסיפורי האבות. אולם, ההבדל המהותי בין האבות ליוסף הוא שהאבות היו יחידים, כלומר אצל האבות יש סיפור של בחירה של האחד תוך דחייה של אחריו; יוסף, לעומת זאת, איננו יחיד, אלא הוא אחד מתוך שנים עשר אחים, שכולם ממשיכים את בית יעקב. למרות זאת, התורה בוחרת לעסוק בהרחבה ובהבלטה בסיפור יוסף. נקודה זו וכן פרטים נוספים לגבי יוסף מעוררים שאלות רבות: מדוע יוסף תופס מקום מרכזי כל כך ב"תולדות יעקב"? האם בזכות היותו בן רחל ובזכות אהבת אביו אליו, או שמא תכונותיו הקנו לו מעמד מיוחד בין אחיו? מהם המאפיינים העיקריים של דמותו? האם מעמדו חיובי או שלילי? מהם חלומותיו ומה פשרם? האם הם התגשמו?

אנו ננסה להשיב על שאלות אלה תוך עיון בדמותו של יוסף.

יחודו של יוסף

הציפייה ללידתו של יוסף

יחודו של יוסף מתבלט כבר מראשיתו, עוד לפני לידתו. יוסף איננו הבכור, אך לידתם של כל האחים מלווה בצפייה ללידתו: רחל היא האישה האהובה על יעקב (עיינו פרק כ"ט פסוקים י"ח ו"א) והאישה שהייתה מיועדת לו מלכתחילה¹, ולכן מעמדה בבית יעקב ברור: אין ספק שרחל היא האם אשר ראויה לבנות את הבית ביחד עם יעקב. כך אומר גם המדרש:

"ורחל עקרה". א"ר יצחק: רחל הייתה עיקרו של בית, כמה שנאמר "ורחל עקרה" - עיקרה רחל.

(בראשית רבה [וילנא] פרשה ע"א, סימן ב').

אולם, במשך זמן רב רחל הייתה עקרה².

1 עיינו פרק כ"ט פסוקים ט"ו - ל'.

2 זאת בדומה לשרה (פרק ט"ז פסוק א') ולרבקה (פרק כ"ה פסוק כ"א), ובאופן פרדוקסלי דמיון זה לאמהות הקודמות מחזק את ההרגשה

(ג) וַיֵּרָא אֲדֹנָיו כִּי ה' אִתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מְצַלִּיחַ בְּיָדוֹ:

(ד) וַיִּמְצָא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיִּשְׂרֹת אֹתוֹ וַיִּפְקְדֵהוּ עַל בֵּיתוֹ וְכָל יֵשׁ לֹו נָתַן בְּיָדוֹ:

(ה) וַיְהִי מֵאִזְ הַפְּקִיד אֹתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל אֲשֶׁר יֵשׁ לֹו וַיְבָרֶךְ ה' אֶת בֵּית הַמְצַרִּי בְּגַלְל יוֹסֵף וַיְהִי בְרֶכֶת ה' בְּכָל אֲשֶׁר יֵשׁ לֹו בְּבֵית וּבְשָׂדֵה:

(ו) וַיַּעֲזֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ בְּיַד יוֹסֵף וְלֹא יָדַע אֶת מְאוֹמָהּ כִּי אִם הַלְחָם אֲשֶׁר הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יָפָה תֹאֵר וַיִּפָּה מְרָאָה:

(פרק ל"ט)

יוסף מצליח מאד. בזכות כוח החיות המיוחד שבו הוא מצליח שלא לחוש את תחושת העבדות, אלא לצאת ממנה ולהיות "איש מצליח" בניהול משק-ביתו של פוטיפר. למרות שיוסף איננו דמות רוחנית אלא דמות מאד מעשית, הפסוקים מדגישים שהצלחתו איננה בזכות חכמתו או כשרונו אלא שה' איתו, כלומר ה' משפיע ברכה בזכות יוסף: "ויברך ה' את בית המצרי בגלל יוסף" (ה'). המשמעות של "ברכת ה'" היא תוספת שפע, וכאן מתברר ש**כח ההוספה של יוסף איננו רק בעניין הפריון, אלא תוספת שפע כבירה כללית בתחומים הגשמיים.**

לאחר שיוסף מגיע למעמד גבוה בבית פוטיפר הוא מושלך משם אל בית הסוהר, בעקבות הסיפור עם אשת פוטיפר (עיינו פרק ל"ט פסוקים ז' - כ').⁶ אולם, גם שם אין תיאור של תחושת השפלה, אלא התרוממות מידית:

(כא) וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיְטַ אֱלֹו חֶסֶד וַיִּתֵּן חֵן בְּעֵינָיו שֶׁר בֵּית הַסֹּהֵר:

(כב) וַיִּתֵּן שֶׁר בֵּית הַסֹּהֵר בְּיַד יוֹסֵף אֶת כָּל הָאֲסִירִים אֲשֶׁר בְּבֵית הַסֹּהֵר וְאֶת כָּל אֲשֶׁר עֹשִׂים שָׁם הוּא הִנְיָ עֹשֶׂה:

(כג) אִין שֶׁר בֵּית הַסֹּהֵר רָאָה אֶת כָּל מְאוֹמָהּ בְּיָדוֹ בְּאֲשֶׁר ה' אִתּוֹ וְאֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מְצַלִּיחַ:

(שם).

שוב מתוארת הצלחתו המדהימה של יוסף: הוא מצליח לעלות מן המצב המושפל ולהגיע למעמד גבוה. גם כאן הצלחתו של יוסף היא בניהול עניינים גשמיים, אך **הברכה להצלחה זו באה מאת ה'.**

בעקבות פתרון החלומות של שר המשקים ושר האופים מתגלגל יוסף לפתור גם את חלום פרעה (פרק מ' - פרק מ"א פסוק ל"ב). תחילה יוסף פותר את החלום ומפרש את המראה, אך הוא איננו מסתפק רק בפתרון, אלא מוסיף עצה:

6 מעניין שהתמודדותו של יוסף קשורה דווקא בעניין כוח הפריון, שהוא כוחו המיוחד של יוסף; כנראה שעצמתו רבה בנושא זה, ולכן דווקא בתחום זה הוא נאלץ להתמודד.

וַיֵּרָא ה' כִּי שְׁנוּאָה לָאָה וַיִּפְתַּח אֶת רַחֲמָהּ וַרְחַל עֵקְרָה:

(פרק כ"ט, פסוק ל"א).

לאה יולדת, ורחל עקרה; לאה יולדת ורחל מצפה לבן. אמנם ליעקב יש בנים רבים, אך בבית יש צפייה מתמדת ללידת הילד המיוחד: הילד של רחל. כאשר הוא נולד בוודאי הייתה התרגשות גדולה בבית ותחושה שהנה נולד הבן המיוחד, שהוא יהיה הבן העיקרי של המשפחה. כיצד נקרא הבן המיוחד?

כוחו המיוחד של יוסף - שפע ברכה

(כג) וַתֵּהָר וַתֵּלֶד בֵּן וַתֹּאמֶר אֶסֶף אֱלֹוִקִים אֶת חַרְפְּתִי:

(כד) וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ יוֹסֵף לֵאמֹר יֹסֵף ה' לִי בֵן אַחֵר: (פרק ל').

השם מפתיע: הבן המיוחד איננו נקרא על שם מהותו העצמית אלא על שם הוספת בן אחר⁵, ונראה שזוהי מהותו של יוסף - **כוח הוספת החיים והפריון**, המתבטא לראשונה בפתחת רחמה של רחל, בעצם לידתו של יוסף, ואחר כך בלידת בן נוסף - בנימין.

בפרשת וישב, המתחילה לספר את סיפורו של יוסף, מוסיף כוח זה להתגלות:

בתחילת הפרשה מתואר יוסף כבעל מעמד מיוחד בבית יעקב (פרק ל"ז, פסוקים ג' - י"א). מעמד זה מתבטא גם בחלומות שהוא חולם, המתפרשים (על ידי האחים ועל ידי יוסף עצמו) כרצון של יוסף למלוך, למשול ולהנהיג את בית יעקב. המעמד המיוחד הזה הוא שגורם למתח רב בין יוסף לבין אחיו, והוא שגורם להורדתו של יוסף למצב שפל ביותר - מכירתו לעבד (פסוקים י"ב - ל"ו). הנפילה ממעמד גבוה ביותר אל מעמד של עבד יכולה לגרום לתחושת השפלה גדולה יותר, במיוחד לאור העובדה שהוא "נזרק" ממעמדו על ידי אחיו, ולמרות זאת, איננו שומעים כלל על קשייו של יוסף, אלא להפך - תוך זמן קצר מאד, הוא מצליח מאד:

(ב) וַיְהִי ה' אֶת יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מְצַלִּיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמְצַרִּי:

5 בכך שמו של יוסף דומה לשמות שקראה לאה: הבנים של לאה נקראים על שם רצונה לזכות בהכרתו של יעקב (עיינו בהערה הקודמת), ואילו הבן של רחל נקרא על שם רצונה ללדת עוד בן, על מנת שיהיה לה עוד חלק בבניית בית יעקב. מיטיב לתאר זאת המדרש:

עיקר ברייתו של דינה זכר היה, ומתפילת רחל שאמרה "יוסף ה' לי בן אחר" נעשית נקבה. אמר ר' חנינה בן פזי אמהות נביאות היו, ורחל הייתה מן האמהות - "יוסף ה' לי בנים אחרים" לא נאמר אלא "בן אחר"; אמרה: "עוד אחד עתיד להעמיד ולווי יהיה ממני". אמר ר' חנינה נתכנסו אימהות ואמרו: "דיינו זכרים, תפקד זו". (בראשית רב פרשה ע"ב).

אם כן, שמו של יוסף, מעיד על מהותו: **תוספת, ברכה, המשך חיים ושפע:** הוא מצליח לצאת ממצבים קשים, להתמודד איתם ולעלות מתוכם לגבהים, וכן לגרום לברכה ולשפע בצורה מפליאה. כמו כן, לכל אורך סיפור חייו ברור שהשפע הוא מאת ה', כפי שמבוטא בדברי רחל כאשר היא קוראת את שמו בלידתו: "יוסף ה'" (פרק ל' פסוק כ"ד).

כוחו זה של יוסף בא לידי ביטוי גם בברכת יעקב:

(כה) מאל אביך ויעזרך ואת שדי ויברכך ברכת שמים מעל ברכת תהום רבצת תחת ברכת שדים ורחם:

(פרק מ"ט).

גם בברכת משה לשבטים חוזר עקרון זה:

(יג) וליוסף אמר מברכת ה' ארצו ממגד שמים מטל ומתהום רבצת תחת:

(יד) וממגד תבואת שמש וממגד גרש ירחים:

(טו) ומראש הררי קדם וממגד גבעות עולם:

(טז) וממגד ארץ ומלאה ורצון שכני סנה תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו:

(דברים פרק ל"ג).

תפקידו של יוסף ותפקידו של יהודה

מאבק כפול בין יוסף לבין אחיו

בנוסף לברכה זו יוסף מקבל את הבכורה, כפי שמתאר ספר דברי הימים:

(א) ובני ראובן בכור ישראל פי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכתרו לבני יוסף בן ישראל ולא להתניחש לבכרה:

(ב) כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו והבכרה ליוסף:

(דברי הימים א', פרק ה').

הבכורה ניטלת מראובן מסיבות מסוימות⁷, ומועברת ליוסף. בכורתו של יוסף מתבטאת בכך שהוא מקבל שתי נחלות⁸:

(ה) ועתה שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד באי אליך מצרימה לי הם אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי:

(ראשית פרק מ"ח).

יוסף מקבל עליו את האחירות לפרנסת בית יעקב ולניהול כלכלי וארגוני של המשפחה, ובהתאם לכך הוא מקבל שתי נחלות; בכך הופך יוסף לבכור (עיינו דברים פרק ל"א פסוקים ט"ו - י"ז). אולם, **יוסף איננו מקבל את ההנהגה;**

(לג) ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתוהו על ארץ מצרים:

(לד) ועשה פרעה ויפקד פקדים על הארץ וחמש את ארץ מצרים בשבע שני השבע:

(לה) ויקבצו את כל אכל השנים הטבת הבאת האלה ויצברו בר תחת יד פרעה אכל בערים ושמרו:

(לו) והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיין בארץ מצרים ולא תפרת הארץ ברעב:

(פרק מ"א).

יוסף מציג לפרעה כיצד להתמודד עם העתיד שנגלה לו בחלומות; אמנם החלום מודיע את העתיד, אך הנעשה בעתיד תלוי באדם. עצותיו של יוסף הן חכמות מאד ומעשיות מאד - הוא לא ממליץ להתפלל וכדומה, אלא מציג רעיונות מעשיים להתמודדות עם המצב. העצות של יוסף מוצאות חן בעיני פרעה:

(לז) ויטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו:

(לח) ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלוקים בו:

פרעה מרגיש שעצותיו של יוסף נהדרות, אך הוא גם שם לב לכך שיכולותיו של יוסף אינן אנושיות, אלא הן מאת ה'; שוב מודגש כי יוסף הוא בעל יכולת ארגון וניהול מדהימים ויש ביכולתו להשפיע ברכה - אך הכל בעזרת ה'.

בעקבות פתרון החלום והעצה פרעה מחליט למנות את יוסף למשנה למלך:

(לט) ויאמר פרעה אל יוסף אחרי הודיע אלוקים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך:

(מ) אתה תהיה על ביתי ועל פיד ישק כל עמי רק הפסא אגדל ממך:

(מא) ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אתך על כל ארץ מצרים:

(מב) ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אתה על יד יוסף וילבש אתו בגדי שש וישם רבד הזהב על צוארו:

(מג) וירכב אתו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך ונתון אתו על כל ארץ מצרים:

(מד) ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו בכל ארץ מצרים:

מתוך מעמד מושפל ביותר, של עבד ושל אסיר, יוסף מגיע למעמד גבוה ביותר - המשנה למלך. בחכמתו ובכישורו הוא מארגן את אגירת המזון בשנות השובע ואת חלוקתו בשנות הרעב, והתורה מתארת את התלות הכללית ביוסף:

וכל הארץ באו מצרימה לשבר אל יוסף כי חזק הרעב בכל הארץ:

(פרק מ"א פסוק נ"ז).

7 בשיעורים הבאים נעסוק בבכורה של ראובן ויהודה.

8 הבכור מקבל שני חלקים בירושה, מפני שהוא מקבל עליו את האחירות לניהול המשפחה. עיין בהרחבה בשיעור לפרשת תולדות.

(יט) וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו הֲנֵה בַעַל הַחֲלָמוֹת הַלְזָה בָּא:

(כ) וַעֲתָה לָכוּ וְנַהַרְגֵהוּ וְנִשְׁלַכְהוּ בְּאֶחָד הַבְּרוֹת וַאֲמַרְנוּ חַיָּה רָעָה אֶכְלָתָהוּ וְנִרְאָה מֵהָיָה חֲלָמָתָיו: (פרק ל"ז).

כלומר, בשנאת האחים ליוסף ובמכירתו מצטרפים שני רבדים. הרובד האחד הוא הרובד האנושי הפשוט, בו העדפת יוסף על פני שאר אחיו גרמה לקנאה ושנאה באופן חזק ביותר, עד כדי נכונות להרגו. הרובד השני יותר עקרוני: מצד האמת יוסף לא אמר להיות המנהיג של בית יעקב, אך הוא עלול לקבל את ההנהגה בגלל אהבתו הרבה של אביו אליו, ובגלל כוחו הרב, וכדי שלא תתרחש טעות זו יוסף מורחק על ידי מכירתו. יתכן שהאחים עצמם חשו שיוסף איננו ראוי להיות מנהיג, ולכן מכרוהו, אך יתכן שהם כלל לא היו מודעים לרובד הזה, והקב"ה הוא שגלגל את העניינים כך שיוסף לא יטול את ההנהגה שהוא איננו ראוי לה.

משמעות החלומות של יוסף

בבני יעקב יש כוחות שונים, וכולם יחד אמורים לבנות את העם¹². אולם, בכדי שהם יוכלו לעשות זאת צריך להיעשות בירור יסודי ועמוק - מהו כוחו של כל אחד ומהו התפקיד המתאים כל אחד מן האחים.

יוסף מוצא מבית יעקב, והנתק בינו לבין אחיו מאפשר צמיחה בכיוונים הנכונים:

א. בין האחים הנשארים בבית נערך בירור מיהו הראוי להנהגה, ומתברר שיהודה הוא הראוי להנהגה (עיינו פרק מ"ג, פסוקים א' - י"ד ופרק מ"ד פסוקים י"ח - ל"ד).

ב. גם כוחו המיוחד של יוסף מתברר דווקא על ידי השלכתו ממעמדו הגבוה והתרחקותו מן המשפחה. דווקא שם, ממרחק, יכולה להתברר מהותו האישית האמיתית, וכך הוא אומר לאחיו בפגישתו איתם:

(ה) וַעֲתָה אֵל תַּעֲצְבוּ וְאֵל יַחַר בְּעֵינֵיכֶם כִּי מִכְרַתֶּם אֶתִּי הִנֵּה כִּי לְמַחְיָה שָׁלַחֲנִי אֱלוֹקִים לְפָנֵיכֶם:

(ו) כִּי זֶה שְׁנַתִּים הָרַעַב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חָמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין חֵרִישׁ וְקָצִיר:

(ז) וַיִּשְׁלַחֲנִי אֱלוֹקִים לְפָנֵיכֶם לְשׁוֹם לָכֶם שְׂאֲרֵית בְּאָרֶץ וְלִהְיֹת לָכֶם לְפָלִיטָה גְדֹלָה:

(ח) וַעֲתָה לֹא אֶתֶם שָׁלַחְתֶּם אֶתִּי הִנֵּה כִּי אֶלְלוֹקִים... (פרק מ"ה).

לאחר כל הגלגולים שיוסף עובר, הוא מבין את תפקידו בתוך המשפחה: מתברר שיוסף הוא בעל כוחות של תוספת

ההנהגה ניתנת ליהודה, כפי שניתן לראות בפסוקים בדברי הימים וכן בברכות יעקב ומשה⁹. אולם, נראה שההכרה כי יוסף אינו המנהיג לא הייתה ברורה ומובנת מלכתחילה. בראשית חייו יוסף תופס מעמד מאד גבוה בבית יעקב, והביטוי הקיצוני ביותר לכך הוא סיפור החלומות של יוסף:

(ו) וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׁמְעוּ נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתִּי:

(ז) וְהִנֵּה אֲנַחְנוּ מֵאֱלֹמִים אֱלֹמִים בְּתוֹךְ הַשָּׁדָה וְהִנֵּה קָמָה אֱלֹמְתִי וְגַם נִצְבָה וְהִנֵּה תִסְבֶּינָה אֱלֹמְתֵיכֶם וּתִשְׁתַּחֲוֶינָן לְאֱלֹמְתִי...:

(ט) וַיִּחַלֵּם עוֹד חֲלוֹם אַחֵר וַיִּסְפֹּר אֹתוֹ לְאָחִיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חֲלַמְתִּי חֲלוֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשָּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאֶחָד עֶשֶׂר כּוֹכָבִים מִשְׁתַּחֲוִים לִי: (פרק ל"ז).

יוסף חולם שני חלומות, בהם הוא רואה עצמים המסמלים את בני משפחתו משתחוים לו. כיצד מתפרשים החלומות האלה?

הפירוש נראה פשוט:

(ח) וַיֹּאמְרוּ לוֹ אָחִיו הַמְלֵךְ תִּמְלֹךְ עָלֵינוּ אִם מְשׁוּל תִּמְשָׁל בָּנוּ...:

(י) ...וַיַּעַר בּוֹ אָבִיו וַיֹּאמֶר לוֹ מֵהַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ הַבּוֹא נְבוֹא אֲנִי וְאֶמְךָ וְאֶחִיד לְהִשְׁתַּחֲוֹת לְךָ אַרְצָה:

גם האחים וגם יעקב מפרשים את חלומותיו של יוסף כשאיפת גדלות וכרצון שלו למלוך ולשלוט. נראה שגם יוסף חשב כך, והוא רצה להיות המנהיג של בית יעקב. אך האחים אינם מקבלים את "חלומו" של יוסף¹⁰. הם אינם רואים אותו כראוי להנהגה. מדוע?

ראשית, הם מסוכסכים איתו, כפי שעולה מהפסוקים הראשונים של הפרשה¹¹. אך הרבה מעבר לרגשות הקנאה והתחרות האנושיים הללו, יתכן שהאחים הרגישו שהולכת להתרחש כאן טעות גורלית: יעקב אוהב מאד את יוסף, הוא בנה של האישה העיקרית, והוא חולם חלומות של גדלות. אך האחים מכירים את מהותו, ומרגישים שלא יתכן שהוא ימלוך עליהם - הוא איננו מתאים למלוכה, לדעתם. האחים מרגישים שמעמדו החזק של יוסף בבית יעקב הולך בכיוון לא נכון: לא יתכן שהוא יהיה המנהיג של בית יעקב. ואכן, כאשר האחים מוכרים את יוסף, הם תולים זאת בחלומותיו:

9 ראו על כך בהרחבה בשיעור לפרשת מקץ.

10 האחים, כנראה, ראו את חלומות יוסף לא כחלום נבואי, אלא כחלום הבא מתוך הרהורי ליבו של יוסף.

11 אווירת המתח המלווה את לידת כל הבנים (עיינו בהערה מספר 4) מלווה גם את גדילתם בבית יעקב.

12 זאת לעומת יעקב ועשיו, שהרי עשיו נדחה לגמרי ויעקב קיבל את שתי הברכות - הברכה הגשמית (פרק ל"ז, פסוקים כ"ח - כ"ט) והברכה הרוחנית (פרק כ"ח, פסוקים ג' - ד).

בחירת מלכות בית דוד היה שיהיו ב' הכחות נכללים כאחד, ולא די שלט יהיו סותרים זה את זה כי אם עוד עוזרים זה לזה... היה הכל מאוחד בכח אחד על ידי עץ יהודה שהיה כולל גם כן כוחו של יוסף... וע"י קיבוץ ב' הכחות יחדיו היו שניהם מתעלים...

וכמו שהכחות המגבירות את הרוחניות הם מכשירים למידת משיח בן דוד... כן ההתנערות לבקש חוזק לאומי, חמרי, ויתר מכשירי החיים בכלליים הם הכשרת משיח בן יוסף...

הרב קוק מראה שמהותו של יוסף ממשיכה לבא לידי ביטוי בתקופת המלוכה, וכן לעתיד לבא, בימות המשיח, כאשר משיח בית יוסף יכין את הרקע הגשמי לקראת משיח בן דוד.

על כל אחד מן המנהיגים והמשיחים מוטלת המשימה לדעת את תפקידו הנכון, בכדי שהם יוכלו לעבוד בשילוב האחד עם השני כדי לבנות נכון את עם ישראל.

* *
 * כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון ולשרון רימון, תשס"ח *
 * נערך על ידי צוות בית המדרש הירטואלי *
 * *
 * *
 * בית המדרש הירטואלי שלידי ישיבת הר עציון *
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * *
 * משרדי בית המדרש הירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דוא"ל: office@etzion.org.il *
 * *

חיים והשפעת ברכה, והוא המסוגל להיות "המשביר לכל עם הארץ"; במובן זה האחים משתחווים לו ותלויים בו, כפי שאומר הפסוק:

וְיוֹסֵף הוּא הַשְּׁלִיט עַל הָאָרֶץ הוּא הַמְּשַׁבֵּיר לְכָל עַם הָאָרֶץ וַיָּבֵאוּ אֶחָי יוֹסֵף וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ אַפְּיָם אֶרְצָה: (פרק מ"ב, פסוק ו').

חלומותיו של יוסף נראו בתחילה כחלומות אנושיים הבאים מתוך השאיפות המוטעות של יוסף, והיה נראה שהם לא יתגשמו; אך הנה מתגשמים החלומות, והאחים משתחווים ליוסף! מתברר שאמנם אכן חלומות יוסף היו חלומות נבואיים, בהם ה' הראה את העתיד להיות, אולם פירוש החלומות לא נאמר ליוסף במפורש מאת ה', אלא יוסף ואחיו ניסו לפרשם בעצמם¹³, וכשם שיוסף לא הבין נכון את מעמדו ותפקידו בבית יעקב - כך הוא לא הבין נכון את חלומותיו. הוא פירש את החלום כרמז לכך שישלוט באחיו וינהיג את המשפחה, אך נבואת החלומות הייתה שונה: קיומה של משפחתו יהיה תלוי בו, בעיקר במובן הכלכלי¹⁴. לאחר שנים רבות במצרים, בניתוק ממשפחתו, מבין יוסף את חלומותיו, שהראו לו את מקומו הנכון במשפחה: **יוסף מאפשר את קיום המשפחה בכך שהוא מסוגל לגרום להשפעת ברכה מאת ה'.**

משיח בן יוסף ומשיח בן דוד

הרב קוק, במאמרו "המספד בירושלים"¹⁵, מתייחס למהותו של יוסף ולמהותו של יהודה כשני כוחות מרכזיים בעם ישראל:

...הכין בישראל ביחוד שני הכחות: הכח המקביל לערך הגוף האנושי, השוקק לטובת האומה במעמדה ושכלולה החומרי, שהוא הבסיס הנכון...

והצד השני עצם הכח לשכלול הרוחניות בעצמה...

והנה מתחילה הוכנו ב' הכחות הכלליות בשני השבטים שהוכנו למלוך בישראל, אפרים ויהודה. וכמו בתחילה, מעשי אבות סימן לבנים, יוסף היה המשביר... והחיה את יעקב ובניו בחיי החומר... ויהודה מיוחד לכח ישראל המיוחד... והנה תכלית

13 את חלומי יוסף מנסה לפתור בעצמו, ללא עזרת ה', אך את חלומות השרים של פרעה ואף את חלומות פרעה הוא מצהיר שהוא פותר בעזרת ה': "הֲלוֹא לְאֱלֹקִים פְּתָרִים סָפְרוּ נָא לִי" (פרק מ' פסוק ח'); "וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל יוֹסֵף הֲלוֹם הִלְמַתִּי וּפְתַר אֵין אֹתוֹ וְאֲנִי שָׁמַעְתִּי עֲלֶיךָ לֵאמֹר תִּשְׁמַע הֲלוֹם לְפַתֵּר אֹתוֹ: וַיַּעַן יוֹסֵף אֶת פְּרָעָה לֵאמֹר בְּלִעְדֵי אֱלֹקִים יִעָנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרָעָה: ...אֲשֶׁר הָאֱלֹקִים עֲשָׂה הֲרָאָה אֶת פְּרָעָה: (פרק מ"א, פסוקים ט"ו-ט"ז, כ"ח). יוסף למד את הלקח שפתרון חלומות צריך להיעשות לא מתוך מחשבה אנושית פשוטה, אלא בעזרת ה', מתוך נסיון להבין את רצון ה' המתבטא בחלום.

14 עיינו בהרחבה במאמרו של הרב אלחנן סמט "פשרם של חלומות יוסף" בכתובת <http://www.etzion.org.il/vbm/archive/5-parsha/09vayesh.rtf>

15 מאמרי הראיה א', עמ' 94-99. המאמר נכתב בעקבות מותו של הרצל. ביסודו של המאמר מצויה הקביעה כי הציונות החילונית היא "משיח בית יוסף". עיינו שם בהרחבה.